

Sildig Opvaagnen.

Hvad har Elise tilfælles med Selinde og Adelheid? – Om to citater.

Et forsøg på at gå et par spadestik dybere end Frans Gregersen gør i sin tolkning af to citater i : ”Sildig Opvaagnen, men til hvad?” (i Laurits Kristian Fahl & alii (red.): ”Ordmagneten. Nitten tekster om sprog og litteratur til Jørn Lund i anledning af 65-års-dagen”. Gyldendal 2011).

Jf. internettet: https://static-curis.ku.dk/portal/files/33246293/Gregersen_Blicher.pdf

Nedenfor: Kursiv er anvendt ved citater fra *Sildig Opvaagnen* (St.St. Blicher: ”Noveller”. Tekstudgivelse og noter ved Esther Kielberg. Efterskrift af Henrik Ljungberg. Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Borgen 1991). Øvrige citater er forsynet med anførselstegn.

1. Citatet *die holde Sittsamkeit bey Tage* er fra Gottfried August Bürgers digt ”Die beiden Liebenden” (1773/78), strofe 4, vers 8¹:

”Im Denken ist sie [≈ Selinde] Pallas ganz,
Und Juno ganz am edlen Gange,
Terpsichore beim Freudentanz’,
Euterpe neidet sie im Sange;
Ihr weicht Aglaja, wann sie lacht,
Melpomene bei sanfter Klage,
Die Wollust ist sie in der Nacht,
Die holde Sittsamkeit bei Tage.”

(Bürgers Gedichte, s. 59ff., hrsg. Arnold C. Berger.
Bibliographisches Institut. Leipzig o.J.)

Hvordan skal sætningen tolkes?

1. isoleret og således med et underforstået men-ikke-om-natten, hvor hun derimod udfolder sig ”passioneret” (Frans Gregersen)²?
2. i sammenhæng med strofen?
3. i sammenhæng med hele digtet?

ad 1: *bei Tage* skal hverken hos Bürger eller lægen forstås bogstaveligt. Lægens hvedebrødsdage blev til *Uger og Maaneder*, så patienterne ikke fik den sædvanlige opmærksomhed. Intet tyder på, at sengen kun opsøgte om natten. Valg af citatet og lægens gestik viser hans *Lyksalighed* over Elises to sider, som måske kan illustreres af følgende citat fra François Truffauts interview-bog: ”Mr. Hitchcock, wie haben Sie das gemacht?” (München, 1973), hvor Hitchcock redegør for, hvad han (lægen og utvivlsomt præsten) tænder på: ”Ich finde, die englischen Frauen, die Schwedinnen, die Norddeutschen und die Skandinavieren sind interessanter als die romanischen, die Italienerinnen und die Französinnen. Der Sex darf nicht gleich ins Auge stechen. Eine junge Engländerin mag daherkommen wie eine Lehrerin, aber wenn Sie mit ihr in ein Taxi steigen, überrascht sie Sie damit, dass sie Ihnen in den Hosenschlitz greift.“ (s. 220). At præsten har blik for den type kvinder, fremgår indirekte af hans afvisning af, at der hos Elise skulle være tale om det, Truffauts kalder ”the paradox between the inner fire and the cool surface”: *Dog forekom det mig stedse tvivlsomt, om der under denne rolige, spejlglatte Overflade*

¹ Frans Gregersen anfører en ukorrekt og sprogligt misvisende titel: ”Die beyden Geliebten“. - Søren Baggesen: ”Fire veje til Blichers kunst“ (Syddansk Universitetsforlag 2004) tilskriver fejlagtigt Ludwig Uhland (1787-1862) citatet: ”..dengang vidste de fleste at det er anden linje af en kuplet af den tyske digter Uhland..“ (s.51). Blicher er meget præcis med kronologien (jf. s.9 i dette notat), så han ville næppe have ladet lægen citere Uhland i slutningen af 1700-tallet.

² Jf.: I Das Deutsche Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm, 16. Band, Erste Abteilung, Spalte 1275, defineres Sittsamkeit bl.a. på grundlag af dette citat fra ”Die beiden Liebenden“: ”*der Wollust gegenübergestellt* (kursiv i original): die wohlust [sic!] ist sie in der nacht,/die holde sittsamkeit bei tage. Bürger..”

skulle findes nogen synderlig Bevægelse; var der nogen Varme i dette skønne Legeme, syntes det mig at maatte være, hvad jeg – naar dette ikke var en Selvmodsigelse – vilde kalde en kold Ild, eller dog kun en mat Glød, som aldrig kunne opblusse til Lue; maaske ligesaa lidet udslukkes.

Bürgers digt in extenso accentuerer ikke disse to sider hos Selinde, jf. ad 3.

ad 2: Vælger vi at se verselinjen i sammenhæng med hele strofe 4, så har Frans Gregersen ret i, at udsagnet er ”langt mere tilbageholdende”, jf. de mange andre gode egenskaber, Selinde er i besiddelse af. Sammenligninger med diverse gudinder, musen og gratier³ bliver nødvendige for dækkende at skildre disse. - Selinde har imidlertid også andre egenskaber.

ad 3: Det må læseren konstatere, hvis udsagnet ses i den kontekst, det optræder i. Den manøvre foretages jo af lægen selv (og af Blicher) m.h.t. Götz-citatet, som han ikke ser isoleret. Sammenholder vi strofe 4 med digtets øvrige 18 strofer, viser der sig nye sider af Selinde/Elise, som i så fald ikke kan karakteriseres som ”tilbageholdende”, og ordet ”karlekammer-lummer” (Frans Gregersen) kunne med rette bruges. Lad mig citere de to sidste strofer, hvor digtet når sit højdepunkt (no pun intended) med et samleje, som i øvrigt ikke foregår om natten:

”Wohl hundert Launen, kraus und hold,
Umflattern täglich meine Traute [*≈ Selinde*].
Bald singt und lacht, bald weint und schmolzt,
Bald klimpert sie auf ihrer Laute,
Tanzt hin und wieder, blitzgeschwind,
Bringt bald ein Büchelchen, bald Karten,
Bald streut sie alles in den Wind,
Und eilt hinunter in den Garten.

Ich hinterher, ereile sie
In einer sichern stillen Grotte.
Freund Amor treibt, sie weiß nicht wie,
Sie tief ins Dunkel. Dank dem Gotte!
Sie bebt, von meinem Arm umstrickt.
Mein Kuß erstickt ihr letztes Lallen⁴.
Sie sinkt. Ich halte sie entzückt,
Und - halt! - und lasse sie nicht fallen.”

(ibidem)

Det bør nævnes, at også Schiller fandt Bürgers digte - heriblandt ”Die beiden Liebenden” - ”karlekammeragtige”, om end han udtrykker det med et andet ordvalg:

³ Pallas Athene (visdommens gudinde), Juno (gudernes dronning). - Terpsichore (dans og lyrespil), Euterpe (musik og lyrik) og Melpomene (tragediedigtning) er alle tre musen. Mere ukendt er Aglaja. Ifølge datidens standardleksikon, Benjamin Hederich: „Gründliches mythologisches Lexicon...” (1770), er hun: ”...eine von den dreyen Gratien. Sie hat den Namen von ἄγλαός...fröhlich, edel, weil man eine Wohlthat mit fröhlichem edlem Gemüthe erweisen soll...oder auch von ἄγλαός, glänzend, herrlich, weil eine Wohlthat glänzend, ohne Schmutz seyn soll...Nach einigen wird sie sonst selbst für die Mutter der Gratien gehalten...”

⁴”Lallen” har i 1700-tallet også erotiske konnotationer, jf. fx ”Vergiss auch nicht Amors beredtes Gefallen/Die schlüpfrigen Reden, das zärtliche Lallen:/ Hier zieren die Fehler der Sprache den Mund”. Johann Christian Günther: Hochzeitscherz (1735).

”Diese Idealisierungskunst vermissen wir zu sehr bei Hn. Bürger. Außerdem, daß uns seine Muse überhaupt einen zu sinnlichen, oft gemeinsinnlichen Charakter zu tragen scheint, daß ihm Liebe selten etwas anders als Genuß oder sinnliche Augenweide, Schönheit oft nur Jugend, Gesundheit, Glückseligkeit nur Wohlleben ist, möchten wir die Gemälde, die er uns aufstellt, mehr einen Zusammenwurf von Bildern, eine Compilation von Zügen, eine Art Mosaik, als Ideale nennen.”

(Über Bürgers Gedichte, s. 362f., Schillers Werke, hrsg. Ludwig Bellermann, zweite kritisch durchgesehene Ausgabe, fünfzehnter Band. Bibliographisches Institut . Leipzig o.J.)

De karakteristika, Schiller fremhæver, er typiske for Rokoko (Anakreontik) og Schäferpoesie. I digtet genfinder vi reminiscenser fra genren som fx ”der Hirt” (fortælleren), navnet ”Selinde”, ”ein kurzer schäferlicher Name”, også brugt af fx Uz og Hölty, grotte-motivet, et rosenbånd⁵, en løssluppen frivolt tone etc. – Som eksempel på ”wie ungefähr [”overfladisk”] Hr. B. idealisiert”, citerer Schiller hele strofe 4, hvad der naturligvis kan have bidraget til udbredelsen af citatet *die holde Sitsamkeit bey Tage*.

Citat og digt lægger op til, at Elise (i digtet Selinde) langt fra er *stille, venlig og bly*..[som præstens kone, den] *fromme, bløde, ydmyge* [Henriette]. Selinde kan tilsyneladende spille pirrende koket, men samtidig tage et initiativ, når det drejer sig om sex. Efter at have forført Major H* ses Elise i hyrdinddragt; konnotationerne mellem hende og den initiativrige Selinde ligger lige for, så præsten lyver næppe, når han hævder, at Elise har planlagt forholdet til Major H*. Under udfoldelse af en vis portion ”kriminelt energi”, kunne jeg tilføje, ved at møde op til maskeraden medbringende en alternativ dragt.

Elise fik idéen til maskeraden – det tror præsten i hvert fald. Fandt hun også på en *Tyrkindedragt*? Formodentlig. Det kunne være foregået på denne måde: Elise og majorens kone vælger dragter. Elise vælger *Hyrdinde*-dragten (som *Hyrdinde* ville hun kunne give rollen som Selinde over for sin mand), og fru H* vælger *Tyrkindedragten*. At to veninder skulle vælge samme dragt, forekommer lidet sandsynligt, i modsætning til mændenes valg. Uden fru H*s vidende vælger og medbringer Elise yderligere en dragt, nemlig *Tyrkindedragten*, dels vil hun nu kunne optræde som fru H*, dels er det et udmærket udgangspunkt for en forførelse (prægtige farvestrålende gevandter med posebukser eller af logistiske grunde mere sandsynligt med kjole/skørter). Interessen for det orientalske var stor, og en deltager i maskeraden ville uvægerligt få associationer i retning af en haremskvinde. Ingen vesterlænding vidste, hvad der egentlig foregik i et harem, så der var plads til fantasier om smukke kvinder, der villige og underdanige betjente pashaen på alle (u)tænkelige måder i luksuriøse omgivelser⁶.

Forløbet må antages at have været sådan: Elise lokker⁷ Major H* væk fra balsalen ind i værelset, hvor hun kysser ham. Det hedder derefter *Døren knirkede atter; men om de gik, eller bleve, vidste jeg ikke*: Elise kigger formodentlig ud på gangen for at lytte og se, om nogen har

⁵ Bürger sparer ikke på virkemidlerne, fx pikant linge; hans ”kühne Hand” anbringer et rosenfarvet bånd med bølgende changerende striber, ”ein sanftgeflamtes Rosenband”, mellem knæ og læg på Selinde. Virkningen udebliver ikke: ”Wie mir das Blut zu Herzen [!] stürzt!.

⁶ Interessen for det orientalske forblev usvækket i 1800-taller. Ingres: *La Grande Odalisque* (1814) kom til at inspirere en lang række malere, og letpåkledte haremskvinde forblev langt ind i 1800-tallet et yndet motiv i malerkunsten (fx Matisse, Renoir, Bolero). Også i litteraturen dukkede temaet op, jf. Lord Byron: ”...In the seraglio, where the ladies lay/ Their delicate limbs; a thousand bosoms there/ Beating for love, as the caged bird's for air.” (*Don Juan*. Canto the Sixth. XXVII).

⁷ Jf. *læspede en kvindelig Røst*. Ordbog over det danske Sprog har nogle velvalgte belæg for denne forældede betydning af ”læspe” = ”(med forsæt) tale (artikulere) unaturligt, affekteret, (sødladent) indsmigrende olgn.; smiske”, bl.a.: ”Jeg lister mig paa Taaen rundt og læsper: | Kom, Phyllis! Hulde Phyllis!” og ” Han læsper sødt om Følelser”. – Majoren forstiller ikke sin stemme. Elise ved altså, at det er majoren og ikke ægtemanden (!).

bemærket, at de gik ind i værelset, hun lukker igen døren – efter at måtte have konstateret, at de er ”in einer sichern stillen Grotte” - og indleder et samleje på *Sophaen*. Præsten fortæller videre: *Alt blev stille, og et Skjænderie uden for i Gaarden var Alt hvad jeg hørte...lyttede forgæves.* - Han forsikrer os ikke én, men to gange, at han intet kunne høre på grund af skænderi udenfor. Måske burde han have siddet på sine hænder i stedet for *som på Naale*. At præsten skulle vedgå, at han frivilligt – han kunne jo straks været gået i mørket - har overværet et samleje, er under alle omstændigheder utænkeligt. Ud over at sex by proxy kan være et afrodisiakum (hvad han kan have brug for, når han er sammen med den *bly* og *fromme* Henriette), har oplevelsen været en kraftig inspiration til præstens mange projektioner (jf. fx *denne dejlige pige er ikke for een Mand!*). Præsten har da også haft svært ved at glemme det sete og hørte: *jeg var imod min Villie* (endnu en forsikring!) *blevet Vidne til en Scene, som aldrig udslettes af min Hukommelse, og som i lange Tider gav mig nok at bryde mit Hoved med.*

Hvad der foresvæver lægen og majoren, da de vælger *Don Juan*-dragten, er uklart. Måske et ønske om at optræde som uovervindelige kvindebedårere? Inspirationen har de utvivlsomt haft fra Mozarts ”Don Giovanni” (1787), som Blicher selv var begejstret for. Operaen begynder med, at *Don Juan* forgæves har prøvet at forføre Donna Anna - i ly af mørket og forklædt som Donna Annas trolovede. Hvad selveste *Don Juan* må opgive, klares ubesværet af Elise – ligeledes i mørke og forklædt som majorens kone. Ironisk er det, at efter mødet med Elise er *Don Juan* selv havnet i offerrollen.

Strakte Blichers kendskab sig til mere end Bürgers digte? Noget tyder på et vist kendskab til hans biografi. Gottfried August Bürger (1747-1794) var professor i Göttingen og berømt som digter, fx skabte han den første tyske kunstballade ”Lenore” (”Lenore fuhr ums Morgenrot/Empor aus schweren Träumen:”Bist untreu, Wilhelm, oder tot?..”), hvis form kom til at præge den tyske kunstballade i al almindelighed. Blicher citerer fra dette digt en verselinje – ikke ordret – i ”Juleferierne”, afsnit 3 ”Urolig Nat”. - I 1790 giftede Bürger sig med en 20-årig ung pige, som var ham utro fra ægteskabets begyndelse. Det skete så åbenlyst, at der i Göttingen kurserede karikaturer af Bürger med horn i panden. ”Alle” kendte til utroskaben – undtagen Bürger, indtil han greb sin kone in flagranti. Nedenstående plastiske skildring af denne episode stammer fra et brev, Bürger skrev til svigermoderen (læseren får samtidig et indtryk af, hvordan en kvinde i 1790.erne var klædt – fra yderst til inderst):

“Ich that’s voller hochwogenden Vorahnungen, ging behende und leise zur Treppe hinauf, trat vor die Thür und das Loch. Es war, als hätte man gerade bis jetzt warten müssen. Man fing mit schmachtenden Küssen auf dem Sopha neben einander sitzend an. Ich hielt Contenance. Der junge Herr schob unter fortgesetzten Küssen, seine e i n e Hand in den Busen der Schändlichen. Ich hielt Contenance. Er schob die andere in den Rockschlitz, und operierte da einige Minuten [!] fort. Ich hielt Contenance. Madame dehnte und streckte sich wohlüstig, und es schien, daß die Hand nicht recht bequem auf den Fleck der Wohllust gelangen könne. Ich hielt Contenance, und dachte: Dabei bleibt’s noch nicht! Mein junger Herr zog die Hand aus dem Schlitze, erhob sich, hob Röcke und Hemd auf, und wälzte sich zwischen die blanken Lenden, die sich ihm mit wohlüstiger Willigkeit öffneten. Mit dem Munde hing man schon immer die ganze Zeit über wohllusttrunken zusammen; jetzt suchte man auch wohl die Haupttheile zusammen zu fügen, und hatte es entweder schon gethan, oder war nahe daran. Und das geschah auf einem Sopha, nahe am lichten hellen Fenster, zwar einer Hinterstube, allein doch den Blicken aus mehr, als e i n e m Fenster der Hinternachbaren ausgesetzt. – Jetzt, dachte ich, ist es Zeit, und brach wie ein Wetterstrahl zur Thür hinein auf die Schändlichen zu.”

Mens Bürger intet overlader til fantasien⁸, må præsten (og læseren af *Sildig Opvaagnen*) gøre brug af den for at forestille sig samme forløb på sofaen over for vinduet ud til gården i det afsides liggende værelse. At utroskaben i begge tilfælde finder sted med de samme kulisser og skildres fra voyeurens perspektiv, kan naturligvis være et tilfælde, men ikke desto mindre har lægens Elise og Bürgers hustru ud over alderen (henholdsvis 23 og 22 år) også navnet tilfældes. De hedder faktisk begge: Elise. Blicher kan sagtens have kendt til Bürgers mislykkede ægteskab og den følgende skilsmisse. Den skildrede episode er fra side 223f. i "G.A.Bürger's Ehestands-Geschichte. Eine Sammlung Acten-Stücke". Berlin und Leipzig 1812. Der har sikkert også cirkuleret et ukendt antal pirattryk. Det eksplicit seksuelle indhold i et brev fra en så kendt person har utvivlsomt haft publikums interesse. I samme brev betvivler Bürger i øvrigt at være faderen til deres barn, men beslutter at acceptere faderskabet: "Noch halte ich ihn indessen für mein Fleisch und Blut, weil er doch wahrscheinlich zu einer Zeit empfangen worden ist, da ich die Ungetreue noch Tag und Nacht gleichsam in der Tasche herumtrug, und noch kein fremder Buhler sich angesiedelt hatte" (ibidem s. 236f.).

Der kan naturligvis kun gisnes om årsagen til, at Blicher lader den centrale episode i *Sildig Opvaagnen* ligge så tæt op ad Bürgers skildring af Elises utroskab. Måske var det for at forhindre læseren i at se paralleller mellem Blichers eget privatliv og utroskaben i *Sildig Opvaagnen*. Var det grunden, må man sige, at forsøget tilsyneladende mislykkedes. I hvert fald hvis vi skal bedømme det ud fra de mange tolkninger af *Sildig Opvaagnen*. Her er Elises utroskab blevet sidestillet med Ernestines, ja skildringen af Elises utroskab er fx blevet opfattet som Blichers mentalhygiejniske bearbejdelse af Ernestines utroskab. Fx skriver Knud Sørensen ("St.St. Blicher", Gyld. 1984, s.148): "Nok fordømte også Blicher, men gennem denne distancerende psykologiske analyse af Elise og det minisamfund, hun færdedes i, vandt han i forståelse og indså, at hævn ikke hørte ham til." Og derfor hentede han Ernestine hjem igen – konkluderer Knud Sørensen.

For den samtidige dannede læser var inddragelse af Bürger og dennes biografi dog langt mere iøjefaldende end for nutidige (danske) læsere. Og sidestillingen med Bürgers kone ville ikke være blevet opfattet som smigrende for Elise: Da Bürger - få år efter skilsmissen - syg og nedbrudt døde som kun 47-årig, blev Elise af eftertiden tillagt en væsentlig del af skylden. I dag er Bürgers biografi og Bürgers digt "Die beiden Liebenden" imidlertid selv for Blicher-kendere så uinteressante, at få synes at have fundet det umagen værd at læse digtet i sin helhed. I stedet for at opremse eksempler på Bürgers betydning vil jeg henvise til "G.A.Bürger-Archiv":

<http://www.eins.gottfried-august-buerger-molmerswende.de/index.html>

hvor der ud over et væld af oplysninger, bl.a. sekundærlitteratur, findes et link "Bürger-Rezeption", som udførligt dækker tiden helt frem til 2013. – Som et kuriosum kan det nævnes, at Bürgers "Lenore" blev læst i det danske gymnasium langt ind i det 20.ende århundrede. Sidst digtet dukkede op i en antologi, var i 1988 (Henrik Borg: "Deutsche Balladen aus 200 Jahren". Gyldendal). - Også i bindet "Tysk Poesi" udg. af Carl Roos i "Gyldendal's Bibliotek. Hovedværker af Verdenslitteraturen" (1928-1930) er Bürger repræsenteret med tre digte samt dette korte digt, som han skrev efter sin skilsmisse (Carl Roos' oversættelse):

Ak, bedraget er jeg blevet	Ja, o ja ich bin betrogen,
mer en nogen anden Mand.	Wie nur je ein Erdenmann.
Dog har den ej ringe levet,	Dennoch sei sich der gewogen,
der som jeg er skuffet blevet,	Welcher so wie ich betrogen
der som jeg bedrages kan.	Und verraten werden kann!

⁸ Det var for meget for Adolf Strodtmann, som i sin udgave "Briefe von und an Gottfried August Bürger" (1874) inden gengivelsen af brevet sørgede for at purificere det: "Die Weglassung einzelner, allzu widerwärtiger Details dieses Briefes ist durch bezeichnet."

Digression: Det er nu ikke kun Bürger-referencer, der overses af moderne læsere. Et kendt eksempel, der har voldt hovedbrud, findes i ”Ak! hvor forandret!” (1828). I afsnittet ”Andejagten” gør Peer Spillemand sig overvejelser om, hvilken stil der er ”Æmnet værdig”. Ingen forbilleder ligger lige for: ”Tilmed saae jeg mig forgjæves om efter Forgjængere på denne sumpige Vej. Rigtignok har een af vore Digtere enngang spiist Andesteg – der er endnu uafgjort, om det har været tamme eller vilde Ænder; jeg antager det sidste – til sin Frokost, samt gaaet med Vandstøvler; men det er Alt sammen endnu ingen Andejagt.” Senere udgivere af ”Ak! hvor forandret!” har forgæves forsøgt at identificere denne ”Digter”, som desværre ikke er i stand til at inspirere Peer Spillemand. - Esther Kielberg foreslår således Poul M. Møller. Den samtidige læser har dog sikkert husket ”En Reise fortalt i Breve til mit Hiem”, som var udkommet en halv snes år tidligere. Forfatteren var ingen ringere end Oehlenschläger. I bind 1 hedder det s. 7, l.4ff.: ”Jeg har laant et Par Vandstøvler, og traskede i dag med Kammerherren omkring i hans store Hauge og Skov”. Og s.9, l.24 – s.10, l.1ff.: ”Vi fik Kalkunsteg og afbrændt Rødviiin; og – hvad der var det forunderligste – om Morgenen Kl. sex, da Fr* og jeg havde drukket Kaffe, og B* Chocolate, blev der serveret med stegte Ænder. I Førstningen troede jeg det var reent umueligt og aldeles mod Naturen, at spise Andesteg Kl. sex om Morgenen; men da jeg havde probert med et lille Stykke, saae jeg, det gik meget godt an. Saaledes lærer man på en rejse at udvikle de Kræfter og Evner, der ellers endnu slumre.” – At ”Frokost” her har den oprindeligt betydning ”dagens første måltid” og ikke den nutidige ”et (koldt) måltid midt på dagen” er indlysende.

Ikke belæsthed, internet eller filologisk omhu og snilde, men en ren tilfældighed muliggjorde denne identifikation af ”Digteren”. På vej til Oehlenschlägers skildring af en opførelse af ”Don Juan” i Hamburg på side 18ff., måtte jeg nu engang forbi side 7 og side 9. I øvrigt ville Blicher have tilsluttet sig Oehlenschlägers karakteristik: ”Mozarts Don Juan; dette Mesterværk af det eminenteste Genie”.

2. Citatet *Frantz! Frantz! Steh auf! der Morgen graut* er fra Goethes drama ”Götz von Berlichingen”, ”Fünfter Akt. Adelheidens Schlafzimmer”. (1773)

At citatet er fra Goethes ”Götz von Berlichingen”, ved lægen i samme øjeblik, han læser det. Og han kender konteksten. Det fremgår af hans bemærkning: *Giften virker; jeg har udtømt Bægeret til sidste Draabe!* Jf. Adelheid: ”Und dieses Fläschchen giess ihm unter das Getränk⁹.” Der er efter min opfattelse heller ikke tvivl om, at når Blicher skriver: *sagt nogle Ord i et Sprog, som Pigen ikke forstod*, så er det dette citat, lægen gentager. Og hvorfor? Indholdet passer til situation og scene: Elise ser nu, hvad der virkelig sker i soveværelset, når *Dagbrækningen* er kommet – så ud over at fortælle at han ved alt, får lægen citatet til at virke som en hån og en anklage: ”Du er skyld i min død!” En effektfuldere sortie end blot at sige *Skjøge* og så skyde sig i brystet. Jeg tror ikke på, at han anvender citatet, for ”at andre ikke skal vide det” eller ”hensynet til Elises fremtid” (Frans Gregersen). At hævde, at lægen ”begår selvmord uden at have talt med hende” (Henrik Ljungberg) er faktisk forkert.

Tilbage står spørgsmålet, hvorfor bruger Elise dette citat i sit brev? Selve motivet, afskeden med den elskede ved morgengry, er ikke synderligt originalt, men almindelig kendt – lige fra Walther von der Vogelweides ”Tagelied” (”Friwentlichen lac/ein riter vil gemeit/an einer frouwen arme..”) til Goethes ”Willkommen und Abschied”.

Elise har ikke haft Götz liggende foran sig, hvor replikken lyder: ”Brich auf, Franz, der Morgen kommt.” Hertil kommer, at Major H* hedder *Frans* (ikke ”Franz” – som Frans Gregersen

⁹ En meningsforstyrrende slåfejl hos Frans Gregersen: *Geht. Ihr sollt frei sein!* Franz beder om ampullen: *Geht. Ihr sollt frei sein!*

skriver), og selvfølgelig kan hun stave sin elskers fornavn korrekt, hvad hun demonstrerer i det tredje og sidste brev. Hun har næppe heller husket konteksten, og i modsætning til Adelheid kan Elise ikke have noget motiv til at ønske lægen død (herom nedenfor). – Elises brug af citatet, der meget markant er Adelheids sidste replik i dramaet, er ment som en kærlig spøg. Det passer jo fint til den konkrete situation. Da lægen ikke kan forventes tilbage foreløbig, lover hun Frans, at de kan ligge i dynerne til morgengry (måske underforstået: og længere), *inden jeg siger: Frantz! Frantz! Steh auf! der Morgen graut*. Og Elise - den *mindst dannede* af de tre kvinder - prøver i brevet at gøre sig umage og staver (*Frantz*) og skriver, som hun mener at huske, at Goethe gjorde: *grauen* i forbindelse med "Tag" havde ganske vist været almindeligt i "Tagelied"-traditionen, men ikke før end i 1700-tallet er der belæg for Elises lyriske formulering: *der Morgen graut* i stedet for det almindelige udtryk: "der Morgen kommt/bricht an". Elise har sans for at vælge den følelsesfulde og poetiske stil, når hun henvender sig til sin elsker. Ja, jeg vil påstå, at hun forbedrer citatet, men nok ikke dramaet, hvor Goethe bevidst har valgt et mere folkeligt toneleje i et opgør med det klassicistiske franske drama. – Intet tyder på, at Elise har haft behov for at lade sig inspirere af Oehlenschlägers oversættelse (1803), hvor citatet lyder: "Staa op, Frands! Det dages!".

"Forskningen er i det store og hele enig. Elises breve frikender hende." (Frans Gregersen). Det tilsyneladende også tilfældet i en i danskundervisningen meget brugt litteraturhistorie: Johannes Fibiger & Gerd Lütken: *Litteraturens veje*, som nærmest synes at opfatte Elise som en forløber for Agnes Henningsen – dog i en noget opofrende og gavmild udgave:

»I dem [de tre uredigerede breve] fremstår hun som en kvinde, der lever sit driftsliv ud. I virkeligheden er hun *tro* – tro mod sig selv, mod sin elskede, som hun ikke svigter i den snes år, forholdet varer. Hun skænker ham sin kærlighed og de børn, hans ægteskab nægter ham. [...] I andet brev fastslår Elise, at hemmeligheden er livsprincippet i kærlighed. Det er i det forbudte og skjule, at lysten lever. Blicher viser os en moderne kvinde. Bevidst om sin drift og stolt af sin realisation.« (GAD. København 1996, s. 143). - Måske burde brevene læses lidt mere præcist. Elise har ganske vist ikke Adelheids planer om et mord, men uselvvisk er hun ingenlunde, og helt uden skyld i ægtemandens selvmord er hun vel heller ikke. Hun kalder det kærlighed, som hun ikke vil kalde begær og sanselighed (min nummerering):

1. *Hemmelighed..er Livsprincippet i Kjerlighed: uden denne mangler Myrthen baade Rod og Top*. (Også Selinde gør brug af symbolet på kærlighed, om end lidt mindre abstrakt: "Des Busens und des Hauptes Zier/Sind Ros' und Myrt' in einem Büschchen"; strofe 6, vers 3-4).
2. *Dersom Nogen vidste, at jeg elskede dig, dersom du var min ægteviiede Mand; ja jeg troer, at det Umulige blev virkeligt*.
3. *Men hvilket tempel for vore lønlige Glæder! Et Pulterkammer, fuldt af Commiskjoler og Blaarlærred*.

ad 1. Blev forholdet til Major H* legitimt, fx ved at lægen forsvandt ud af billedet (jf. Adelheid, der lader Weislingen myrde), ville Elises kærlighed forsvinde. Sagt anderledes: Lægen er en nødvendighed for Elises kærlighed til Major H*. - Elises syn på kærlighed, eller snarere på sex, må siges at være specielt, men hvor specielt?

Preben Hertoft ("De uventede gaver. Bidrag til en sexologisk kulturhistorie". Hans Reitzels Forlag 2008) har henledt min opmærksomhed på Walter¹⁰: *My Secret Life*, hvis oplevelser Hertoft opfatter som autentiske.

¹⁰ Hentet fra Wikipedia: My Secret Life, by "Walter" [født omkring 1820], is the memoir of a Victorian gentleman's sexual development and experiences. It was first published in a private edition of eleven volumes, which appeared over seven years beginning around 1888. The work itself is enormous, the eleven original volumes amounting to over 4,000 pages. The text is repetitive and highly disorganized but its frank discussion of sexual matters and other

Denne victorianer gør en erfaring, som Blicher naturligvis ikke kan have kendt via Walter, men som han på den anden side må have haft fantasi nok til at kunne forestille sig – på en tid, hvor sådanne - grænseoverskridende - erfaringer næppe kan siges at være alment tilgængelige. De passer som hånd i handske til Elises syn på kærligheden (min understregning):

“The oldest incidents I am convinced are taking place daily everywhere, between men and women, who are, or who are going to, or have been fucking on the sly, but of which the world can know nothing. I suppose such risks really add to our enjoyment. Such are my conclusions, after the experience of nearly a quarter of a century of intriguing and fucking women, including all classes, from a marchioness to well nigh a beggar.”

(.My Secret Life Volume 6, s. 336. Arrow Books, London 1994)

“Then came that delicious time when a couple both on heat scheme how to fuck on the sly. It seems to me the most delicious gratification of sexual passion, when it is done thus successfully. To kiss, and finger your privates, whisper as you pass, give signals to each other, cunt in one’s mind, cock in the other’s; to think all day when, where and how the copulation is to come off; to watch this one who is in the way, scheme to get the other out of the way, hatch excuses for getting out of the house, tales about where you have been, and reasons for coming in late is delightful.”

(Ibidem. Volume 4, s. 731)

ad 2: Hvis forholdet til Major H* blev legitimt, *tror jeg det Umulige blev virkelig*. Stedet er uklart. I brevet efter samlejet ved maskeraden, skriver Elise *er jeg Deres for evigt*, dvs. hendes kærlighed vil vare evigt, den kan umuligt ophøre, men her siger hun, at *det umulige bliver virkelig*. I klartekst: Vores kærlighed kan kun fortsætte, hvis den forbliver hemmelig, i modsat fald ophører den.

Jeg vil ikke afvise Frans Gregersens læsning: ”Hvis Elises kærlighed til majoren blev lovliggjort så ville hun måske [!] kunne elske netop ham – offentligt.” – Det er i så fald en hypotese, som tilsyneladende forkastes i næste sætning, som indledes med *Men* – og majoren kan ikke være i tvivl om, hvad slags forhold Elise egentlig ønsker.

ad 3: Her genoptages tanken fra 1. Selv et *Pulterkammer* bliver alene i kraft af den skjulte kærlighed til et *Tempel*, hvad præsten i et nøgternt øjeblik må have opfattet som den rene blasfemi.

Med dette syn på kærligheden må det være rent mundsvejr, når Elise skriver: *Det er ikke Sandselighed, som drager mig til Dem; nej! Reen skal min Kjerlighed være*. På samme måde er jeg tilbøjelig til at betragte Elises florumvundne ord om at skænke Frans et barn: *da gjorde jeg det for at glæde dig her* etc. etc. Det er vel at gøre en dyd ud af en nødvendighed, nu hvor hun er gravid. Hvis ikke Elise og lægen er ophørt med samlivet (en graviditet vil i så fald være afslørende) eller prøver at forebygge et svangerskab med en af de dengang meget usikre metoder, for ikke at sige ubehagelige (et hylster af stof, silke (en metode Heinrich Heine forsøgte sig med), fåretarme eller salver, udskylning med planteekstrakt etc.) – så har hun et logistisk problem, hvis hun virkelig skal være sikker på, at Frans er far til barnet. Med en læge som mand kan hun næppe have været helt uvidende om, hvor usikkert det måtte være...

hidden aspects of Victorian life make it a rare and valuable social document. It has been described as "one of the strangest and most obsessive books ever written".

Tilbage står spørgsmålet: Hvorfor har Elise disse indbyrdes modstridende opfattelser af begrebet kærlighed?

På grund af den smertelige oplysning - Lægen er ikke far til sit eget barn! - er brevet med dette indhold anbragt først. Læses Elises tre breve i den korrekte rækkefølge, kan en sandsynlig forklaring på Elises divergerende opfattelser være et forsøg på at påvirke modtageren af brevene. I første brev, skrevet lige efter maskeraden (de er endnu Des), prøver Elise at overbevise majoren om, at deres forhold er skæbnebestemt, ikke en engangsaffære, *ikke Sandselighed..nej! reen skal min Kjerlighed være*. Beroligende ord, som kan være nødvendige efter majorens første reaktion: *Gud forlade os Begge!...evig Taushed, og – om det var muligt – evig Forglemmelse*. Det to næste breve er vanskeligere at tidsfæste præcist, fordi det ikke fremgår tydeligt, hvilket af de fire børn Elise hentyder til i tredje brev. Er der tale om den gifte datter (*Hendes Lighed med Majoren var umiskjendelig* – hævder præsten¹¹, er der ikke år, men måneder imellem brevene. Er der tale om det yngste barn, har forholdet på det tidspunkt været i 10 år.

I andet brev – måneder/år senere – har Elise tilsyneladende et noget andet syn på kærligheden (= sex og spænding). Grunden kan være, at majoren efterhånden har ønsket at legitimere forholdet – og Elises advarsel er klar: Sker det, går vores forhold formodentlig i stykker. Brevet slutter med Adelheid-citatet, en opfordring til at fortsætte som hidtil.

I tredje og sidste brev – måneder/år senere – har dobbeltlivet slidt på majoren, som tydeligvis er gjort af et andet stof end Elise, jf. hans brødebetyngede febevildelser. Hans følelser kølnes, og måske vil han ud af forholdet. Udsagnet fra hans *Feberparoxysme: ..og jeg erklærer Dem eengang for alle, Frue L*! nu skal det være forbi imellem os!*, tyder på, at han har gjort sig sådanne overvejelser. For at holde på ham fortæller Elise, at hun under sit hjerte *bærer et lønligt Pant på vor lønlige Kjerlighed...Kjerlighed har kun een Pligt – at gjøre alt for den dyrebare Gjenstand, at hengive den baade Legeme og Sjæl* etc. – Og forholdet fortsætter som hidtil. Har lægen forstået brevene på denne måde, vil læsningen have bestyrket ham i opfattelsen af, at Elise og Adelheid er to alen af samme stykke: Adelheid var også ferm til at manipulere med sine omgivelser for at få sin vilje (magt via sex).

Og præsten?

Præsten, der er en *ikke ganske uerfaren Cavalier* og som selv er hemmeligt forlovet, går ikke selv af vejen for at optræde som Elise (*Coquette*). Han gengælder hendes håndtryk og kysser hendes hånd *maaske med nogen Varme*. Samtidig forsikrer han os: *at hverken mit Hjerte eller min Sandselighed kom herved i mindste Bevægelse*.

Mon ikke præsten tiltrækkes og frastødes af Elise, fordi hun realiserer den *Sandselighed*, han også har, men ikke tør være ved – og slet ikke vover at realisere? Og det værste: Det volder hende ingen problemer og sker uden anger – *hun..nyder..en altid lige, altid uforstyrret Munterhed*. Læser Elise præstens beretning, er han sikker på, at hun kan læse den *uden at tabe en Maske, eller gjøre et eneste Fejlsting*. Ligger der bitterhed, forargelse eller misundelse i disse ord? Som præsten siger: *Sandsynlighed er ikke altid Sandhed*. Og den endegyldige sandhed finder læseren næppe, men kommer den måske lidt nærmere, hvis det erkendes, at vi har at gøre med ikke en, men med to upålidelige fortællere.

¹¹ Videre hedder det: *"Phantasier – sagde jeg omsider noget langsom og halv tvivlraadig - kan ogsaa bevirke – "* Her afbrydes præsten. Umiddelbart vil læseren formode en fortsættelse noget i retning af: *"Produkter af en livlig fantasi kan resultere i indbildning."* Men måske skulle præsten til at forklare, at ligheden ikke nødvendigvis skyldtes fysisk utroskab. I sin mail til Frans Gregersen om Goethes *"Die Wahlverwandtschaften"* nævner Per Øhrgaard, at ægteparret Eduard og Charlotte hver især under samlejet tænker på to andre – *"..og minsandten om ikke det barn, som fysisk uden tvivl er Eduards og Charlottes, ligner de to andre."* (PØ).

Figuren angiver tidsfæstelse af afgørende begivenheder, de optrædendes navne, alder etc. Figuren, her noget udvidet, er taget fra Frans Gregersen, som anfører at have den fra Flemming Harrits: ”Digting og læsning” (s.39). Aarhus, Aarhus Universitetsforlag, 1990.

År	0	5 -lægen tror at beboe et jordisk Paradiis-	25	ca. 31
	Ballet	Maskeraden	Selv mordet	Nedskrivningen
Præsten, C* , Wilhelm 24 ∞ Henriette		29	49	ca. 55
Lægen, L* ∞ Elise, Frue L*	23 18	28 23	48† 43	knap 50

Elise har, da lægen dør, seks børn: to sønner, en gift datter (*Lighed med Majoren var umiskjendelig* – skriver præsten) med et 2-årigt barn, et barn (*nylig confirmeret*) samt de to yngste på 12 og 10 år. Teoretisk kan majoren være far til de sidste 4 børn

.
Majoren, H*, Frans
∞ **Charlotte, Frue H***
